

ПРАВО НА НАДЕЖДА: ПРЕЗИДЕНТСКОТО ПОМИЛВАНЕ И ДОЖИВОТНИЯТ ЗАТВОР БЕЗ ЗАМЯНА

Мария Янакиева¹, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме

Настоящият анализ подлага на критичен преглед института на президентското помилване в България като единствен механизъм за преразглеждане на наказанието доживотен затвор без право на замяна. Въпреки че Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) в решението си по делото Харакчиев и Толумов срещу България приема този механизъм за формално съвместим с чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), в статията се аргументира, че на практика помилването представлява фиктивно правно средство за защита. Неговият дискреционен, непрозрачен и политически чувствителен характер го прави несъвместим със същностните изисквания на „правото на надежда“, установено в практиката на ЕСПЧ по делото Винтер и други срещу Обединеното кралство. Чрез комбинация от правно-доктринален анализ на юриспруденцията на ЕСПЧ и критичен институционален анализ на българската уредба на помилването, базиран на официални документи и конкретни казуси, се достига до заключението, че разчитането на един премодерен, основан на милостта прерогатив създава структурен дефицит в наказателната политика на страната. Този дефицит подкопава принципите на правовата държава и рехабилитационната цел на наказанието, което налага спешната необходимост от създаване на предвидим, основан на ясни критерии съдебен или административен механизъм за преразглеждане на доживотните присъди.

Ключови думи: доживотен затвор без право на замяна; право на надежда; човешко достойнство; помилване; ЕСПЧ, Харакчиев и Толумов срещу България; наказателна политика.

¹ Мария Янакиева е докторант по политически науки в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ с изследователски фокус върху наказателната политика и института на президентското помилване. Завършила е магистратура по „Права на човека“ в Централноевропейския университет и бакалавър по философия в Софийския университет. Има значителен опит като изследовател и експерт по проекти, финансирани от Европейския съюз, в областта на наказателното право, закрилата на детето и правата на човека. Автор е на анализи и публикации, насочени към реформа на правосъдната система и утвърждаване на стандартите за защита на уязвими групи.

THE RIGHT TO HOPE: PRESIDENTIAL PARDONS AND LIFE IMPRISONMENT WITHOUT PAROLE

Maria Yanakieva², Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Abstract

This analysis critically examines the institution of presidential pardon in Bulgaria as the sole mechanism for reviewing life imprisonment without the right to parole. Although the European Court of Human Rights ("ECtHR") in its judgment in the case of Harakchiev and Tulumov v. Bulgaria accepts this mechanism as formally compatible with Article 3 of the European Convention on Human Rights ("ECHR"), the article argues that in practice, pardon is a fictitious legal remedy. Its discretionary, non-transparent, and politically sensitive nature makes it incompatible with the essential requirements of the "right to hope" established in the ECtHR's case law in Winter and Others v. the United Kingdom. Through a combination of legal-doctrinal analysis of the case law of the ECtHR and critical institutional analysis of the Bulgarian pardon system, based on official documents and specific cases, the conclusion is reached that reliance on an outdated, mercy-based prerogative creates a structural deficit in the country's criminal policy. This deficit undermines the principles of the rule of law and the rehabilitative purpose of punishment, which necessitates the urgent creation of a predictable, clear criteria-based judicial or administrative mechanism for reviewing life sentences.

Keywords: life imprisonment without the right to parole; right to hope; human dignity; pardon; ECHR; Harakchiev and Tulumov v. Bulgaria; criminal policy.

ВЪВЕДЕНИЕ

Дебатът относно доживотния затвор е неразривно свързан с еволюцията на европейската правна и философска мисъл, отразявайки фундаменталното напрежение между ретрибутивната справедливост и модерния пенологичен акцент върху рехабилитацията и човешкото достойнство. С премахването на смъртното наказание в европейското правно пространство, доживотният затвор без право на замяна (ДЗБЗ) се утвърди като ултимативна санкция, която в българския Наказателен кодекс се налага за „изключително тежки“ престъпления. Самото съществуване на тази присъда обаче повдига дълбоки въпроси за природата на наказанието в едно цивилизовано общество, което се е отказало от идеята за физическото унищожение на правонарушителя, но все още допуска неговото социално и екзистенциално заличаване.

Централният изследователски проблем на настоящия текст произтича от едно знаково решение на Европейския съд по правата на човека. През 2014 г., по делото *Харакчиев и*

² Maria Yanakieva is a PhD candidate in political science at Sofia University "St. Kliment Ohridski" with a research focus on criminal policy and the institution of presidential pardon. She holds a master's degree in Human Rights from the Central European University and a bachelor's degree in Philosophy from Sofia University. Yanakieva has substantial experience as a researcher and expert on European Union-funded projects in the field of criminal law, child protection, and human rights. She is the author of analyses and publications focused on reforming the judicial system and establishing standards for the protection of vulnerable groups.

Толумов срещу България, Съдът постановява, че българската система на президентско помилване е достатъчен механизъм, за да се гарантира редуцируемостта на присъдите ДЗБЗ, с което формално страната изпълнява задълженията си по чл. 3 от ЕКПЧ. Настоящата статия оспорва това заключение, като изследва *de facto* функционирането на института на помилването. Основният изследователски въпрос е: Представлява ли институтът на президентското помилване в България ефективен, предвидим и достъпен механизъм за преразглеждане на присъдите ДЗБЗ, който е в съответствие със същностното съдържание на „правото на надежда“, развито в практиката на ЕСПЧ?

Централната теза на анализа е, че въпреки формалното си съществуване, българският модел на президентско помилване е структурно неадекватно и функционално фиктивно средство за защита. Вкоренен в монархическата логика на суверенната милост, а не в принципите на правовата държава, този механизъм се характеризира с абсолютна дискреция, липса на обвързващи критерии и податливост на политически и обществен натиск. Това трансформира „правото на надежда“ от правно изискуемо право в обект на произволна благосклонност, като по този начин не успява да отговори на същностните изисквания на Конвенцията.

За да се обоснове тази теза, статията е структурирана по следния начин: първата част анализира концептуалните основи на ДЗБЗ в контекста на човешкото достойнство, като се позовава на германската конституционна теория и знаковото решение на ЕСПЧ по делото *Винтер и други*. Втората част се фокусира върху ключовото дело *Харакчиев и Толумов*, разкривайки парадокса в решението на Съда. Третата част деконструира правната и конституционна рамка на помилването в България, за да покаже неговия дискреционен и неотчетен характер. Четвъртата част представя критика на практическото приложение на механизма, като акцентира върху липсата на ясни критерии и институционалните дефицити. В заключение са синтезирани направените изводи и са обсъдени последиците за реформата на българската наказателна политика.

ДЕФИНИЦИЯ НА НАКАЗАНИЕТО ДОЖИВОТЕН ЗАТВОР БЕЗ ПРАВО НА ЗАМЯНА В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКОТО РАЗБИРАНЕ ЗА „ЧОВЕШКО ДОСТОЙНСТВО“

В повечето държави присъдата „доживотен затвор“ функционира като ултимативна санкция, прилагана при изключителни обстоятелства за деяния с най-висока степен на обществена опасност. Доживотният затвор, който не предлага никаква перспектива за освобождаване, е на практика най-тежката форма на доживотно наказание. Това е така, доколкото лишаването от свобода се налага едва след като се приеме, че останалите пенологични инструменти са неадекватни на целите на наказанието. По своята същност, доживотното лишаване от свобода без право на замяна е такова доживотно наказание, чието условие е непременно да приключи със смъртта на лишения от свобода, като категорично и еднозначно отхвърля каквато и да е различна алтернатива. Настоящият анализ се съсредоточава тъкмо върху тази последна крайна мярка на задържане.

В този контекст, релевантна е концептуализацията, предложена от Джонсън, Робъртс и Макгунигал-Смит. Според тях доживотният затвор без право на замяна (ДЗБЗ) е една от формите на смъртното наказание. В сравнение със „смъртта чрез екзекуция“, то е „смърт чрез лишаване от свобода“ (Johnson, McGunigall-Smith, 2008).

Разбира се, доживотният затвор (с или без право на замяна) в международен контекст е изключително комплексен и съвсем нееднозначен феномен. Липсва универсално кодифицирана дефиниция, а законовите режими, регламентиращи налагането и изпълнението на този вид наказания, проявяват съществени различия в отделните юрисдикции. В действителност, в рамките на множество европейски пенитенциарни системи, санкцията „доживотен затвор“ не имплицира *per se* задържане до настъпването на естествена смърт за осъденото лице; в преобладаващия брой случаи са предвидени юридически механизми, осигуряващи определена перспектива за освобождаване. В този смисъл, нека започнем с предпоставката, че за целите на настоящия текст, „доживотен затвор“ означава лишаване от свобода за неопределен период от време, докато „доживотен затвор без право на замяна“ по същество (а и в повечето случаи) означава тъкмо и собствено – лишаване от свобода до края на живота на затворника. Това остава така, въпреки опитите за регулиране и разнообразието от *de jure* разпоредби в подкрепа на перспективата за освобождаване на извършителите на тежки престъпления.

Нередуцируемата доживотна присъда – дефинирана като лишаване от свобода без правна възможност за преразглеждане с оглед на евентуално освобождаване – представлява форма на наказание, която влиза в конфликт с фундаментални принципи на правовата държава. В своята същност тя е проблематична от две гледни точки: първо, като потенциално посегателство върху човешкото достойнство и второ, като проявление на идеята за абсолютна власт на държавата (или дори институцията) над индивида като такъв.

Този теоретичен конструкт намира своята юридическа артикулация в практиката на редица висши юрисдикции. В свое знаково решение Федералният конституционен съд на Германия постановява, че „Същността на човешкото достойнство е атакувана, ако затворникът, независимо от своето лично развитие, трябва да изостави всяка надежда някога да си възвърне свободата“ (Bundesverfassungsgericht, 1977).

Именно диалектичната връзка между запазването на човешкото достойнство и осигуряването на перспектива за ресоциализация и реинтеграция формира и ядрото на еволюиращата юриспруденция на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) по този въпрос. Тази концептуална рамка е ясно изведена в подкрепящото становище на съдия Пауър-Форд по прецедентното дело Винтер и други срещу Обединеното кралство, където тя синтезира водещия принцип на съдебното решение по следния начин:

Решението признава косвено, че надеждата е важен и градивен аспект на човешката личност. Лицата, които извършват най-ужасяващите и отвратителни деяния и причиняват неизразимо страдание на другите, все пак запазват фундаменталния си

човешки характер и носят в себе си способността за промяна. Макар присъдите им за лишаване от свобода да са дълги и заслужени, те запазват правото да се надяват, че някой ден може да изкупят грешките, които са сторили. Те не бива да бъдат лишени напълно от тази надежда. Да ги лишим от усещането за надежда би било да ги лишим от фундаментален аспект на тяхната човешка същност, а това би било унижително (ECtHR, 2013).

Вижда се, че ЕСПЧ, съгласно делото Винтер и последващата съдебна практика по темата ДЗБЗ, приема, че безсрочното наказание би могло да се прилага само когато то има „легитимни пенеологични основания“ (ECtHR, 2013). А такива могат да бъдат специалната превенция, генералната превенция и поправянето. Съотношението между тези основания следва да бъде зачетено посредством работещ механизъм, за да бъде наказанието законосъобразно.

Анализът на понятието за „достойнство“, възприето от ЕСПЧ и произтичащо до голяма степен от доктрината на германския Федерален конституционен съд, обаче разкрива неговите философски корени в идеите на Просвещението за автономията на личността като нейна есенциална характеристика. Достойнството е, така да се каже, условие за всички права. Тъкмо в този смисъл, ДЗБЗ е не просто предположение, че определен правонарушител би могъл да спре да отговаря на основанията да бъде лишен от свобода, то е категорично отрицание на тази възможност. По този начин лишаването от свобода без право на замяна по своята дефиниция представлява не просто нарушаване на фундаментални права, а на техния принцип (достойнството, автономността). Индивидът престава да бъде цел сама по себе си и бива инструментализиран, сведен до пасивен „обект на политики за криминална превенция“.

След постановяването на решението по делото *Кафкарис срещу Кипър* (2008 г.) Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) приема, че държавите имат позитивно задължение да осигуряват **както de jure, така и de facto перспектива** за замяна на наложеното наказание доживотен затвор. Това задължение предполага наличието на правен механизъм, който е не само формално предвиден в националното законодателство, но и обективно функциониращ на практика, т.е. способен да бъде приложен в конкретни казуси. В този контекст, само година след делото *Винтер и други срещу Обединеното кралство* (2013 г.), ЕСПЧ осъжда България за нарушение на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека поради налагането на доживотен затвор без право на замяна. По делото *Харакчиев и Толумов срещу България* (2014 г.) Съдът постановява, че:

“ 5. Приема, че е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на невъзможността за г-н Харакчиев да получи намаляване на присъдата от доживотен затвор без замяна от момента, в който е станала окончателна;

6. Приема, че установяването на нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на невъзможността за г-н Харакчиев да получи намаляване на присъдата на доживотен затвор без замяна от момента, в който е станала окончателна, съставлява само по

себе си достатъчно справедливо удовлетворение за неимуществени вреди, понесени от него в тази връзка;” (ECtHR, 2014)

Ключов аспект в решението обаче е темпоралното ограничаване на констатираното нарушение. Съдът го отнася само за периода, предхождащ 24 януари 2013 г. Повратната точка е публикуването на първия годишен доклад на Комисията по помилването към вицепрезидента. “Това е изчерпателен документ, който съдържа информация за дейността на Комисията през 2012 г., аналитична информация за вида основание, на което са базирани отправените през годината молби за помилване, статистически данни, подхода на Комисията при разглеждане на молби за помилване, видовете решения, предложени от Комисията (отказ от разглеждане на молба, отказ или пълно или частично помилване) и заключенията и препоръките на Комисията.” (ECtHR, 2014). Съдът заключава, че след тази дата президентското помилване в България вече представлява ефективен механизъм за преразглеждане по смисъла на Конвенцията, който е способен да отговори на изискването за *de jure* и *de facto* редуцируемост на доживотната присъда.

ИНСТИТУТЪТ НА ПОМИЛВАНЕТО В БЪЛГАРИЯ. „ЧОВЕШКАТА СПРАВЕДЛИВОСТ“ СРЕЩУ „АБСТРАКТНАТА СПРАВЕДЛИВОСТ НА ЗАКОНА“

Сравнителният конституционен преглед на европейските държави разкрива обща тенденция към подчертано лаконична уредба на института на помилването. Характерен пример е Конституцията на Руската федерация, която в своя чл. 89, б. „в“ единствено провъзгласява, че президентът осъществява помилване, без да дефинира обхвата на понятието. Подобен подход на абстрактно и неизчерпателно дефиниране на правомощието е възприет и в основните закони на държави като Франция, Германия, Италия, Полша, редица други членки на ЕС, както и в България (чл. 98, т. 11 от Конституцията). Тази концептуална отвореност на конституционно ниво закономерно прехвърля тежестта на същинското нормативно съдържание към отрасловото законодателство. В резултат на това, ключова роля за определяне на практическите измерения и процедурните рамки на това президентско правомощие придобиват нормите на наказателното и наказателно-процесуалното право.

Правната рамка на помилването в България е зададена от чл. 74 от Наказателния кодекс, който гласи: „Президентът може чрез помилване да опрости изцяло или отчасти наложеното наказание, а смъртното наказание, доживотния затвор без замяна и доживотния затвор – да опрости или замени” (НК, 1968/посл. изм. 2024). Тази разпоредба е теоретично проблематична както с оглед на дефиницията, така и на историята на институцията на помилването.

Накратко – историко-юридическата ретроспекция показва, че докато в римското право помилването е израз на практически неограничена суверенна власт, то в късното Средновековие и епохата на абсолютизма се трансформира в акт, демонстриращ милостта на владетеля спрямо вече осъден поданик. С установяването на

конституционализма, институтът е окончателно вписан в доктрината за разделение на властите. В тази модерна рамка помилването вече не е намеса в съдебния процес, а извънреден коректив, прилаган след неговото приключване. Държавният глава не действа като висша съдебна инстанция, а упражнява прерогатив, основан на съображения за хуманност и държавна целесъобразност, които са извън обхвата на съда. Именно това финално, редуцирано разбиране е отразено в текста на чл. 74 от НК, който ясно визира правомощие, приложимо единствено спрямо „наложеното наказание“.

Самият факт, че разпоредби от Наказателния кодекс, както и отделни текстове от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража, функционират като институции, конкретизиращи президентското право на помилване, поставя въпроса за тяхната съвместимост с принципа на разделението на властите. Именно този принцип, в своята първична конституционна интерпретация, служи като аргумент, че при отказ от помилване не се дължи посочване на мотиви. Въпреки че в България процедурата предполага предварителна препоръка от Комисията по помилването и последващо утвърждаване с указ от президента (или от вицепрезидента, когато правомощието е делегирано), актът по същество остава израз на свободната преценка на държавния глава. Това е подробно описано в решението на Конституционния съд на Република България от 11 април 2012 г.: *„Помилването се основава на изконните човешки ценности, което изключва възможността веднъж предоставена държавната милост да бъде оттегляна. В указа за помилване, президентът не е длъжен да посочи основанията за своето решение“* (Конституционен съд на Република България, 2012)

Помилването не е пряко обусловено от поведението на осъдения. Президентът (или вицепрезидентът, когато правомощието е делегирано) не е длъжен да излага мотиви при издаването на указ. Дори когато държавният глава се позовава на становището на Комисията по помилването и го използва като аргумент в подкрепа на дадено решение, самото решение по същество запазва характера си на акт на хуманност. Конкретните фактически обстоятелства на всеки отделен случай – реален или хипотетичен – имат второстепенно значение, доколкото дискреционното право на президента не е обусловено от тях. Макар докладите на Комисията след 2012 г. да съдържат сравнително изчерпателна информация, във всички случаи, когато вицепрезидентът отказва помилване въпреки положителната препоръка на този орган, основания за отказ не се предоставят. Допълнителен проблем възниква и от факта, че самата Комисия се назначава с указ на президента, което поражда въпроси относно нейната институционална независимост и безпристрастност.

Показателен пример за проблематичните измерения на института на помилването в България са случаите, свързани с доживотен затвор без право на замяна. Конституцията предоставя на държавния глава правомощието да помилва осъдени лица, включително и такива, изтърпяващи доживотен затвор без замяна. За да бъде разгледана молба за помилване, президентът следва да бъде сезиран с конкретен случай чрез установената процедура. В рамките на това производство президентът разполага с правомощието да

опрости изцяло или частично наложено от съда наказание, като упражнява предоставеното му по Конституция право на помилване.

Експертният съвещателен орган, който подпомага държавния глава при разглеждане на молби за помилване, е Комисията по помилването към президента на републиката. До 2012 г. обаче липсват нормативно установени правила, уреждащи нейния статут и функции. Едва с указ от 23 януари 2012 г., издаден от президента Росен Плевнелиев, се създава Комисията по помилването, като чрез същия акт президентът делегира упражняването на това правомощие на вицепрезидента. През следващия месец се приемат и правила за функционирането на комисията. Макар формално да се определят като „система от принципи и насоки“, които следва да ръководят дейността на членовете ѝ, по своята същност тези правила имат предимно процедурен характер. Положителен ефект от тяхното въвеждане е установяването на практика за публикуване на тримесечни отчети и годишни доклади, които несъмнено повишават публичността и създават усещане за прозрачност. Това обаче само по себе си трудно може да гарантира действителното упражняване на президентската власт по помилване в духа на принципа на справедливостта.

В ролята си на носител на правомощието за помилване президентът (или вицепрезидентът) е призван да търси баланс между основните конституционни ценности и принципи, като във всеки конкретен случай решава кой от тях следва да има приоритет. Макар актът на помилване да се обосновава с идеята за милост, държавният глава не може да игнорира изискването за справедливост. Милосърдието тук се проявява като акт на хуманизъм, който не произтича непосредствено от формализирана правна процедура. По своята същност помилването не представлява последователно юридическо действие, а извънредна мярка, целяща да преодолее възникнала „законна несправедливост“ чрез политическа целесъобразност, като често коректив на това решение се явява общественото мнение.

Случаят с лишения от свобода Пламен Йоргов, осъден на доживотен затвор без право на замяна, предоставя конкретна илюстрация на проблематичните аспекти на института на помилването. Според наличните данни Йоргов не е бил санкциониран с вътрешни дисциплинарни наказания, активно участва в издаването на затворнически вестник, полага труд и впоследствие е прехвърлен на по-лек режим. Въпреки това той получава многократни откази за помилване, без предоставяне на мотиви. Особено показателен за политическата чувствителност на тази материя е медийният отзвук от 2015 г., когато се разпространява невярна информация, че Йоргов е освободен с президентски указ. Публикациите по случая се характеризират със силно емоционално оцветен език, а дори официалното опровержение използва стигматизиращи квалификации, свързани с тежестта на извършеното престъпление. Това ясно демонстрира как общественото мнение и медийните наративи могат да оказват пряко въздействие върху политическия контекст на решенията за помилване.

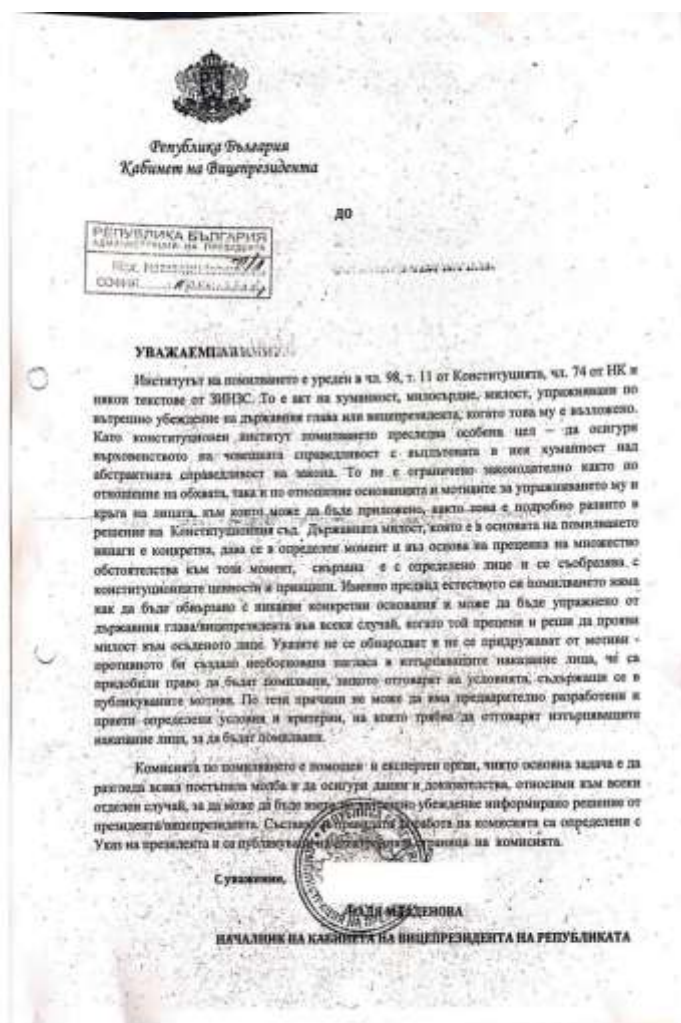
Отказът от помилване, формално изглежда така:

3

Нагледно – вицепрезидентът отказва помилване, защото не намира „основания“ да го направи. Трябва да се съгласим обаче, че за да може едно действие да има основания, то неминуемо трябва да има задължителни условия. Отправяни са неколнократни запитвания до вицепрезидента относно това, дали Комисията по помилването има разработени и утвърдени условия, на които трябва да отговарят лишените от свобода и/или критерии за оценка на поведението им, за да могат да получат помилване. На всяко писмо с подобно съдържание се отговаря с бланкетно писмо, подписано от началника на кабинета на вицепрезидента:

³ Документът представлява официално писмо от администрацията на вицепрезидента на Република България, адресирано до молител. Ключовото изречение гласи, че след преглед на молбата и придружаващите я документи, вицепрезидентът „не намира основания да упражни предоставеното му от Конституцията право на помилване“. Писмото не предоставя никакви допълнителни правни или фактически мотиви за отказа. [The document is an official letter from the administration of the Vice President of the Republic of Bulgaria addressed to the petitioner. The key sentence states that, after reviewing the petition and accompanying documents, the Vice President "finds no grounds to exercise his constitutional right to grant clemency." The letter does not provide any additional legal or factual reasons for the refusal.]

4

В този отговор става ясно, че помилването е „акт на хуманност, милосърдие, милост, упражнявани по вътрешно убеждение на държавния глава или вицепрезидента, когато това му е възложено“. Помилването има за цел „да осигури върховенството на човешката справедливост с възпътената в нея хуманност над абстрактната справедливост на закона“. По този начин „човешката“ справедливост е посочена като по-конкретна от тази от закона, която е, напротив, „абстрактна“, макар за първата да няма никакви условия и основания, освен милосърдието и хуманността на държавния глава.

Не означава ли това, че държавният глава притежава определен тип божествени правомощия, които правят вътрешните му убеждения справедливи по дефиниция? Дори това да е било валидно за помилването в контекста на монархическата власт, в

⁴ Документът представлява официално писмо от кабинета на вицепрезидента на Република България в отговор на запитване относно критериите за помилване. В писмото се обяснява, че помилването е „акт на хуманност, милосърдие, милост, упражнявани по вътрешно убеждение на държавния глава или вицепрезидента“. То изрично противопоставя тази „човешка справедливост“ на „абстрактната справедливост на закона“, като по този начин потвърждава липсата на обвързващи, обективни критерии и подчертава дискреционния характер на правомощието.

днешно време президентът на България се избира демократично. Следвайки тази линия на разсъждения, можем да предположим, че избирателите му, посочвайки тъкмо него като свой държавен глава, го превръщат във „въплъщение“ на собствената си милосърдност и хуманност. Ако се съгласим, че именно демократичният избор е този, който придава на президента или вицепрезидента своеобразни „магически“ правомощия, тогава неизбежно възниква въпросът дали обществото действително е готово да делегира чрез избрания държавен глава и собственото си чувство за милосърдие. В българския контекст подобна предпоставка изглежда трудно приложима, независимо от конкретните причини за това – било то влиянието на медиите, нивото на достъп до информация или образователните фактори. Липсата на социална готовност за прояви на милосърдие е особено видима в случаите на лишени от свобода с доживотни присъди, осъдени за престъпления с висока степен на обществена стигматизация.

По повод неясната дефиниция на думата „справедливост“ в контекста на правото на помилване и по-конкретно на противопоставянето за „човешката“ и „законовата“ справедливост в решението на КС, е интересно да отбележим и мотивацията на Комисията по помилванията да предложи отказ от помилване. Според годишния доклад на Комисията за 2021 г. (както и в предишни години) едно от обстоятелствата, които предполагат такова решение е, че „помилването би влязло в конкуренция с други приложими институти на наказателното и наказателно-изпълнителното право за облекчаване на наказателната репресия, като не предлага по-справедливо разрешение на случая.“ Отново остава неясно какво собствено означава „справедливо“ и кой (освен закона) има правомощието да го прилага като независимо и самостоятелно основание за определено решение. Ако това е вицепрезидентът, който не е длъжен да се съгласи с препоръките на комисията, тогава такова твърдение от нейна страна би било просто едно предположение за вътрешната му нагласа.

На основата на направения анализ може да се заключи, че институтът на помилването в България трудно отговаря на изискванията за законосъобразност, формулирани от Европейския съд по правата на човека след решенията Винтер и други срещу Обединеното кралство и Харакчиев и Толумов срещу България. Макар създаването на Комисията по помилването през 2012 г. и публикуването на първия ѝ официален доклад през 2013 г. да водят ЕСПЧ до извода, че в България съществува *de jure* и *de facto* перспектива за помилване, самият характер на акта и нормативната рамка на дейността на Комисията поставят под съмнение неговата ефективност.

След казаното дотук, трябва да се съгласим и, че когато вицепрезидентът отказва да упражни правото си на помилване, не би следвало да пише, че не намира основания за това. Доколкото единственото задължително условие за помилването е свободната му воля, той трябва да уведоми молителя, че на този етап не желае да упражни правото си на помилване.

НЯКОЛКО ПЕРСПЕКТИВИ

Проблемът с доживотния затвор без право на замяна е адресиран в Концепцията за наказателната политика за периода 2020–2025 година. В нея се подчертава необходимостта от окончателно отпадане на тази присъда, с оглед изискванията за законосъобразност на наказанието (МС, 2020). Концепцията, одобрена с Решение № 318 на Министерския съвет от 11 май 2020 г., акцентира върху чл. 36, ал. 1 от Наказателния кодекс, според който наказанието трябва да служи на целите: 1) поправка и превъзпитание на осъдения към спазване на законите и добрите нрави; 2) предупреждение за извършителя и отнемане на възможност за други престъпления; и 3) предупредително и възпитателно въздействие върху обществото. Също така се позовава на чл. 38, ал. 1 от НК, който гласи, че целите на наказанието не могат да се постигнат с по-леко наказание — в случая доживотен затвор.

В Концепцията за наказателната политика (2020–2025) не се разглежда институтът на помилването като единствена към настоящия момент алтернатива за замяна на най-тежкото наказание. Още по-непълна остава визията по отношение на политиката по изпълнение на наказанията – предпоставка, която е неоспорима както за *de facto* възможността за освобождаване, така и за изграждането на наказателна система, способна да гарантира постигането на целите, предвидени в Наказателния кодекс и изведени в практиката на ЕСПЧ.

Липсата на цялостна концепция и общи стандарти за прилагането на института на помилването води до неефективност на наказателната политика и крие риск от нарушения на правата на човека. Изработването на ясни стандарти и тяхното приемане от всички заинтересовани страни – държавни институции, граждански организации и професионални общности – би могло да допринесе както за повишаване на институционалната ефективност, така и за подобряване на правното положение на засегнатите лица.

В заключение могат да бъдат открити два възможни подхода към бъдещо преразглеждане на института на помилването, в случай че доживотният затвор без право на замяна продължи да съществува в НК: или вицепрезидентът да бъде задължен изцяло или поне частично да се съобразява със становищата на Комисията по помилванията, или да се приеме, че този орган няма съществена функция и ролята му следва да бъде преосмислена.

БИБЛИОГРАФИЯ

Bundesverfassungsgericht (1977) Judgment of 21 June 1977 – Life Imprisonment Case (1 BvL 1/74). Karlsruhe: Federal Constitutional Court.

Johnson, R., McGunigall-Smith, S. (2008) Life without parole, America's other death penalty. *The Prison Journal*, 88(2), 328–346.

Европейски съд по правата на човека (ЕСПЧ) (2008) *Kafkaris v. Cyprus*, Жалба № 21906/04, Решение от 12 февруари 2008 г. Страсбург: ЕСПЧ. [ECtHR (2008) *Kafkaris v. Cyprus*, Application no. 21906/04, Judgment of 12 February 2008. Strasbourg: ECtHR.]

Европейски съд по правата на човека (ЕСПЧ) (2013) *Vinter and Others v. the United Kingdom*, Жалби №№ 66069/09, 130/10 и 3896/10, Решение от 9 юли 2013 г. Страсбург: ЕСПЧ. [ECtHR (2013) *Vinter and Others v. the United Kingdom*, Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10, Judgment of 9 July 2013. Strasbourg: ECtHR.]

Европейски съд по правата на човека (ЕСПЧ) (2014) *Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria*, Жалби №№ 15018/11 и 61199/12, Решение от 8 юли 2014 г. Страсбург: ЕСПЧ. [ECtHR (2014) *Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria*, Applications nos. 15018/11 and 61199/12, Judgment of 8 July 2014. Strasbourg: ECtHR.]

Конституционен съд на Република България (2012) Решение от 11 април 2012 г., к.д. № 3/2012. София: Конституционен съд. [Konstitutionsionen sad na Republika Balgariya (2012) *Reshenie ot 11 april 2012 g., k.d. No. 3/2012*. Sofia: Konstitutionsionen sad.]

Министерски съвет (2020) Концепция за наказателната политика на Република България 2020–2025, Решение № 318 от 11 май 2020 г. София: Министерски съвет. [Ministerski savet (2020) *Kontsepsiya za nakazatelnata politika na Republika Balgariya 2020–2025, Reshenie No. 318 ot 11 may 2020 g.* Sofia: Ministerski savet.]

Наказателен кодекс на Република България (1968/2024) Обн., ДВ, бр. 26 от 2 апр. 1968 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 67 от 23 юли 2024 г. София: Народно събрание. [Nakazatelen kodeks na Republika Balgariya (1968/2024) *Obn., DV, br. 26 ot 2 apr. 1968 g., posl. izm. i dop., DV, br. 67 ot 23 yuli 2024 g.* Sofia: Narodno sabranie.]